

УДК 330.15

Стасюк В.М.

кандидат технічних наук,
доцент кафедри туризму та цивільної безпеки
Луцького національного технічного університету

**КОМУНАЛЬНЕ ВОДОПОСТАЧАННЯ УКРАЇНИ:
АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ
НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ
В УМОВАХ УРІЗНОМАНІТНЕННЯ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

**MUNICIPAL WATER SUPPLY OF UKRAINE:
UPDATING THE TASKS OF INSURANCE AGAINST PRODUCTION
ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES IN THE CONDITIONS
OF DIVERSIFYING THE FORMS OF ECONOMY**

АНОТАЦІЯ

У статті доведено, що в умовах концесійних та орендних відносин у комунальному водопостачанні загроза зниження рівня профілактики нещасних випадків та професійних захворювань, а також соціального захисту потерпілих на виробництві істотно зростає. Запропоновано заходи, які певною мірою дають змогу запобігти виникненню зазначеної загрози. Наголошено, що в умовах послаблення державного нагляду за охороною праці (через уведення мораторіїв на проведення інспекторських перевірок, скорочення чисельності персоналу тощо) надзвичайної ваги в питаннях профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності, а також належного соціального захисту потерпілих на виробництві на підприємствах комунального водопостачання, переданих в концесію чи оренду, набуває діяльність служби страхових експертів з охорони праці Фонду соціального страхування України, наділеної відповідними повноваженнями Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Ключові слова: комунальне водопостачання, оренда, концесія, охорона праці, нещасні випадки, професійні захворювання.

АННОТАЦИЯ

В статье доказано, что в условиях концессионных и арендных отношений в коммунальном водоснабжении угроза снижения уровня профилактики несчастных случаев и профессиональных заболеваний, а также социальной защиты пострадавших на производстве существенно возрастает. Предложены меры, которые в определенной степени позволяют предотвратить возникновение указанной угрозы. Отмечено, что в условиях ослабления государственного надзора за охраной труда (из-за введения моратория на проведение инспекторских проверок, сокращения численности персонала и т. д.) чрезвычайную важность в сфере социальной защиты работников рабочих профессий в коммунальном водоснабжении приобретает деятельность службы страховых экспертов по охране труда Фонда социального страхования Украины, наделенных соответствующими полномочиями Законом Украины «Об общеобязательном государственном социальном страховании».

Ключевые слова: коммунальное водоснабжение, аренда, концессия, охрана труда, несчастные случаи, профессиональные заболевания.

ANNOTATION

It is proved that in the conditions of concession and lease relations in the municipal water supply the threat of reduction of preventing level against accidents and occupational diseases, as well as social security of production injuries has been increasing significantly. The measures that could prevent the above mentioned threat to a certain degree are suggested. It is emphasized that in the conditions of weakening of the state labour protection supervision (due to a moratorium on carrying out inspections, re-

duction of the amount of staff, etc.) in the prevention of production injuries and occupational diseases, and adequate social protection of manufacturing victims in the municipal water supply enterprises, transferred to concession or lease, the activity of the insurance services experts of labour protection of the Social Insurance Fund of Ukraine, endowed with the appropriate powers by the Law of Ukraine «On compulsory state social insurance» is becoming extremely important.

Keywords: municipal water supply, lease, concession, labour protection, occupational diseases.

Постановка проблеми. Комунальне водопостачання є однією з підгалузей житлового-комунального господарства, де протягом останніх років урізноманітнюються форми господарювання. На сьогодні вже набуто певний (як позитивний, так і негативний) досвід орендних (міста Одеса, Кіровоград [1] тощо) і концесійних (міста Бердянськ [1], Северодонецьк [2, с. 12], Артемівськ [3], Луганська область [1] тощо) відносин. Для традиційно дотаційних підприємств комунального водопостачання співпраця з приватними компаніями, безумовно, є вимушеним кроком, оскільки самостійно упоратися з виниклими проблемами в умовах економічної кризи та інвестиційного голоду вони на сьогоднішній день уже неспроможні, а завдання забезпечення населення питною водою потрібної якості та в необхідних обсягах потрібно виконувати. Приватні ж компанії під час такої співпраці цікавлять насамперед якомога швидше повернення інвестицій (у випадку концесії чи довготривалої оренди з інвестиційними зобов'язаннями) та тримання прибутку, а у випадку звичайної оренди – банальне отримання прибутку.

При цьому, переслідуючи вирішення стратегічно важливих завдань комунального підприємства та досягнення якомога вищих економічних показників його діяльності, питанням аналізу, прогнозування та профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності, оцінці ризиків їх виникнення та соціальному захисту працівників у випадку їх скоєння приділяється все менше уваги. Однак потрібно пам'ятати, що спектр робіт, які виконуються на підприємствах комунального водопостачання,

надзвичайно широкий, віднести їх можна до декількох видів економічної діяльності за класами професійного ризику виробництва. Серед них є значна кількість робіт (обсяги яких мають стійку тенденцію до щорічного зростання), пов'язаних із реальною небезпекою отримання виробничих травм чи професійних захворювань, тому завдання профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності, а також належного соціального захисту потерпілих на виробництві для підприємствах комунального водопостачання, переданих в концесію чи оренду, набуває на сьогоднішній день усе більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням стану житлово-комунального господарства України, його підгалузей (у т. ч. комунального водопостачання), нових форм господарювання в них тощо присвячена значна кількість наукових публікацій у багатьох фахових виданнях. Питання соціального захисту працівників у виробничій сфері, аналіз переваг та недоліків системи страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань також розглядаються в багатьох наукових працях. Перераховувати надзвичайно велику кількість публікацій обох зазначених умовних груп через обмеженість обсягів статті немає ніякого резону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед наукових публікацій праць, присвячених проблемі профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності на підприємствах комунального водопостачання, переданих у концесію чи оренду, а також соціального захисту потерпілих на виробництві, виявити не вдалося.

Мета статті полягає в аналізі небезпеки зниження рівня профілактики нещасних випадків і професійних захворювань на підприємствах комунального водопостачання, переданих у концесію чи оренду, та соціального захисту потерпілих на виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безумовно, підгалузь комунального водопостачання, як і житлово-комунальне господарство в цілому, не відноситься до лідерів із травматизму та професійної захворюваності (порівняно, наприклад, із добувною промисловістю та розробкою кар'єрів, де кількість травмованих у 2015 р. склала 953 особи (із них 31 – смертельно), що становило 20,8% від загальної кількості травмованих по Україні, а професійні захворювання отримали 1 365 осіб, що становило 77,4% від їх загальної кількості по Україні [4]). Однак у ній існує значна кількість робіт (обсяги яких мають стійку тенденцію до щорічного зростання), виконання яких супроводжується реальною небезпекою отримання виробничих травм чи професійних захворювань.

Наприклад, ремонтні роботи на трубопроводах внутрішньоквартальної та внутрішньодворової мереж, водоводах тощо, коли процеси

газоварювання (значно рідше – електрозварювання) дуже часто здійснюються в умовах, які за значною кількістю критеріїв не відповідають вимогам нормативно-технічної документації з охорони праці. Варто зауважити, що основними виробничими небезпечними та шкідливими виробничими чинниками, на наявності яких обов'язково потрібно акцентувати увагу при організації ремонтних та інших видів робіт, пов'язаних зі зварюванням металів (оскільки вони призводять до виникнення професійних захворювань у зварювальників), є виділення шкідливих газів, металевих аерозолів, підвищена яскравість, випромінювання в ультрафіолетовому та інфрачервоному діапазонах тощо.

При цьому обсяги газозварювальних та електрозварювальних робіт, виконуваних під час проведення ремонтів водопровідних і каналізаційних мереж, через нестачу інвестиційних коштів на заміну зношених ділянок мереж трубопроводами із сучасних корозійностійких матеріалів щонайменше в недалекому майбутньому щороку зростатимуть, адже протяжність старих та аварійних водопровідних мереж усіх видів (водоводів, вуличних, внутрішньоквартальних, внутрішньодворових тощо) щороку збільшується. У матеріалах Національної доповіді про стан техногенної та природної безпеки в Україні в 2014 р. [5] зазначається, що на завершення зазначеного у назві доповіді року із загальної протяжності водопровідних мереж (180 950,8 км) в аварійному стані знаходилось 69 821,6 км, або 38,2% [5, с. 99], внаслідок чого витрати та невраховані витрати води в системах водопостачання склали 30,9% від поданої в мережу води [5, с. 99]. Крім того, технічний стан мереж водовідведення також характеризується високим ступенем зношеності: в аварійному стані в 2014 р. знаходилось 18 893,2 км, або 36,8%, від їх загальної протяжності (51 396,8 км) [5, с. 99]. Для порівняння, у 2013 р. у ветхому та аварійному стані знаходилось 68 756,9 км водопровідних мереж [6, с. 146] та 18 719,3 км каналізаційних мереж [6, с. 148].

Незадовільний стан водопровідних споруд і мереж, їх високий рівень зношеності є основними причинами виникнення аварій та надзвичайних ситуацій різних масштабів, загальна кількість яких щороку збільшується. Безумовно, концесіонер чи орендар (у випадку довгострокової оренди з інвестиційними зобов'язаннями) роботи з модернізації/оновлення мереж виконуватиме лише в незначних обсягах, обумовлених, відповідно, у договорах концесії чи оренди, тобто ніяких істотних змін щодо покращання технічного стану систем водопостачання та водовідведення країни не відбудеться. Тому не варто сподіватись, що рівні травматизму та професійної захворюваності в підгалузі (зокрема, пов'язаної із виконанням газозварювальних та електрозварювальних робіт), які щорічно оприлюднювались Фондом

соціального захисту від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, зменшуватимуться. Надалі таку інформацію оприлюднюватиме Фонд соціального страхування України, оскільки, згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо забезпечення діяльності фондів соціального страхування у період реорганізації» від 3 листопада 2015 р. № 736-VIII [7], Фонд соціального страхування України та його робочі органи є правонаступниками Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, його виконавчої дирекції, управлінської виконавчої дирекції цього Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь, відділень у районах і містах обласного значення, а також Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, його виконавчої дирекції, відділень цього Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь та їх робочих органів.

Згідно з вищезгаданим Законом, до завершення заходів, пов'язаних з утворенням Фонду соціального страхування України та робочих органів його виконавчої дирекції виконання функцій та завдань, передбачених цим Законом, забезпечують у межах компетенції відповідні виконавчі дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та їх робочі органи.

Крім дільниць мереж служб водопостачання та водовідведення і ремонтно-будівельних дільниць, газозварювальні та електрозварювальні роботи виконуються в цехах із ремонту механічного устаткування, автотранспортних цехах, на каналізаційних очисних спорудах тощо. Тобто небезпека зростання травматизму та професійної захворюваності серед працівників зазначеної та інших професій у секторі комунального водопостачання/водовідведення щороку лише збільшуватиметься.

Не потрібно бути далекоглядним, щоб розуміти, що рівень охорони праці на підприємстві водопостачання, переданому в оренду чи концесію, не зросте, і що вже відома «оптимізація» штатів відділів/служб охорони праці та видатків на заходи з охорони праці лише ускладнює ситуацію з ризиками зростання травматизму та професійної захворюваності. Ще в 2011 р., коли загальний стан економіки країни не був настільки плачевним, у Рішенні Колегії Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 25 жовтня 2011 р. № 6 [8] зазначалося, що питома вага загального травматизму протягом 2005–2010 рр. залишалась постійною, а стан умов та безпеки праці на більшості підприємств житлово-комунального господарства не

відповідав вимогам нормативно-правових актів з охорони праці і характеризувався незадовільною організацією та координацією робіт підвищеної небезпеки, відсутністю системи контролю дотримання працівниками вимог безпеки, низьким рівнем знань з охорони праці як посадовими особами, так і працівниками, а також недостатньою їх професійною підготовкою.

Така ситуація дала змогу вищезазначеній Колегії сформулювати висновок, що житлово-комунальне господарство України, знаходячись на стадії реформування, потребує якісно нових підходів, які зможуть забезпечити не лише високу якість обслуговування, але й дотримання вимог охорони праці. Хоча про які підходи може йтися, коли комунальне підприємство віддане муніципалітетом в концесію чи оренду, та/або коли на державному рівні запроваджується моніторинг на проведення інспекційних перевірок органами державного нагляду з охорони праці? Тобто позиції з високих трибун задекларовані, а в життя традиційно не втілені.

Підтвердженням цього є той факт, що майже роком раніше, до прийняття вищезазначеного Рішення, Наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України «Про організацію роботи з питань охорони праці» від 1 грудня 2010 р. № 432 [9] було утворено постійно діючу комісію Мінжитлокомунгоспу з перевірки знань із питань охорони праці керівників підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління міністерства, а також керівників і фахівців служб охорони праці, членів комісій підприємств, і затверджено її персональний склад. Відділу адміністративного забезпечення зазначеного міністерства разом із Головним центром навчання з питань охорони праці посадових осіб і спеціалістів Державної академії житлово-комунального господарства було доручено забезпечити організацію та проведення навчання та перевірку знань із питань охорони праці керівників і фахівців служб охорони праці підприємств, установ та організацій житлово-комунального господарства в установленому порядку згідно з Типовим положенням про порядок проведення навчання і перевірки знань із питань охорони праці. Тобто вищезазначеним Рішенням Колегії міністерства фактично визнано невиконання самим же міністерством собі ж поставлених завдань.

У таких умовах надзвичайно висока відповідальність за забезпечення належного рівня профілактики нещасних випадків та професійних захворювань на підприємствах комунального водопостачання, переданих у концесію чи оренду, а також соціального захисту потерпілих на виробництві, лягає насамперед на муніципалітет та саме підприємство. Зважаючи на те, що на таких підприємствах звичай працює значна кількість працівників, то комунальна сторона повинна зобов'язати орендатора/концесіонера забезпечити ефективне функціонування

системи управління охороною праці. Саме за її рахунок має гарантуватись безпека експлуатації споруд водопостачання та каналізації, виробничого обладнання та технологічних процесів, нормалізація санітарно-гігієнічних умов праці, забезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту, забезпечення оптимальних режимів праці та відпочинку, організація лікувально-профілактичного обслуговування працівників, а також професійний добір працівників окремих професій та навчання працівників безпечним методам роботи.

Орендар чи концесіонер повинен періодично забезпечувати проведення паспортизації структурних підрозділів та атестації робочих місць, перевірку їх відповідності нормативно-правовим актам з охорони праці, а також організувати впровадження організаційно-технічних заходів, спрямованих на зменшення концентрацій шкідливих речовин у повітрі над робочими місцями, усунення або зменшення негативного впливу інших небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

Приватного партнера умовами контракту доцільно зобов'язати:

- періодично проводити профілактичні огляди та планово-попереджувальні ремонти виробничого обладнання, за результатами яких приймати рішення про його відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці, а також (у випадку необхідності) про його заміну на нове;

- забезпечувати відповідність технологічної документації та виробничих процесів вимогам нормативно-правових актів з охорони праці;

- забезпечувати виробничі дільниці нормативними актами з охорони праці, попереджувальними плакатами та знаками безпеки.

Із метою забезпечення ефективного функціонування системи управління охороною праці орендар чи концесіонер мають організувати повсякденний контроль керівниками робіт, структурних підрозділів тощо дотримання вимог охорони праці підпорядкованим їм персоналом. Окрім того, такий контроль повинен здійснюватись службою охорони праці водопостачального підприємства.

У додатках до контрактів оренди чи концесії, а також у розділі «Охорона праці» колективних договорів повинні міститись чіткі умови відшкодування заподіяної працівнику шкоди, а також відомості про надання додаткових відпусток за роботу у шкідливих і небезпечних умовах, медичне та санітарно-побутове забезпечення тощо.

Оскільки, згідно із Законом України «Про охорону праці» [10, ст. 13], відповідальність за створення належних, безпечних і нешкідливих умов праці несе роботодавець (у розгляданому випадку – концесіонер чи орендар), а служба охорони праці, керівники всіх структурних підрозділів та безпосередні керівники

робіт, у функціональні обов'язки яких (згідно з посадовою інструкцією) входить контроль дотримання підпорядкованими їм працівниками вимог нормативно-правових актів із охорони праці, підпорядковуються безпосередньо йому, то виникають глибокі сумніви щодо відповідності задекларованому у звітних документах стану охорони праці реальній ситуації на підприємстві (підтвердженням чому є відповідні висновки Рішення Колегії Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 25 жовтня 2011 р. № 6 [8]).

Тобто наскільки б досконалими з позицій охорони праці не були контракти концесії чи оренди, наявність зовнішнього об'єктивного контролю її стану обов'язкова. Зважаючи, що через різні причини практика введення мораторіїв на проведення відповідних перевірок органами державного нагляду за охороною праці може періодично повторюватись, то надзвичайної ваги набуває діяльність служби страхових експертів з охорони праці Фонду соціального страхування України, які, згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [11, ст. 51] та «Положенням про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань» [12], серед іншого, мають право:

- безперешкодно та в будь-який час відвідувати підприємства для перевірки умов і безпеки праці;

- вносити роботодавцям обов'язкові для виконання подання щодо порушення законодавства про охорону праці, а центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, – подання про застосування адміністративних стягнень або притягнення до відповідальності посадових осіб, які допустили ці порушення, а також про заборону подальшої експлуатації робочих місць, дільниць і цехів, робота на яких загрожує здоров'ю або життю працівників;

- складати протоколи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом.

Беручи участь в організації та проведенні профілактичних та інших заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаних умовами праці, та надаючи роботодавцю практичну допомогу у постійному вдосконаленні ним форм і методів профілактичної роботи у сфері охорони праці (займатись такою діяльністю страхових експертів із охорони праці зобов'язує «Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань» [12]), вони можуть реально спонукати концесіонера або орендаря

до забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці, вносячи, таким чином, вагомий вклад у зниження рівня травматизму та/чи професійної захворюваності на підприємствах комунального водопостачання.

Висновки. В умовах концесійних та орендних відносин у комунальному водопостачанні загроза зниження рівня профілактики нещасних випадків та професійних захворювань, а також соціального захисту потерпілих на виробництві істотно зростає.

Контракти концесії та оренди повинні містити чіткі вимоги щодо забезпечення концесіонером чи орендарем ефективного функціонування системи управління охороною праці. У додатках до цих контрактів, а також у розділі «Охорона праці» колективних договорів повинні бути якісно сформульовані умови відшкодування шкоди, заподіяної працівникові під/за час роботи у небезпечних або/і шкідливих умовах, а також інші гарантії соціального захисту потерпілих на виробництві.

В умовах послаблення державного нагляду за охороною праці (через уведення мораторіїв на проведення інспекторських перевірок, скорочення чисельності персоналу тощо) надзвичайної ваги в питаннях профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності, а також належного соціального захисту потерпілих на виробництві на підприємствах комунального водопостачання, переданих у концесію чи оренду, набуває діяльність служби страхових експертів із охорони праці Фонду соціального страхування України, наділених відповідними повноваженнями Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Victoriia V. Stasiuk. Retrospective analysis of public-private partnership in the sector of municipal water supply system of Ukraine / Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6(156). – С. 170–174.
2. Досвід залучення бізнесу до надання комунальних послуг та модернізації об'єктів інфраструктури. Крайні практики місцевого самоврядування. Збірка 26. – К. : Асоціація міст України, 2013. – 48 с.
3. Інвестиційний паспорт. Місто Артемівськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eep.org.ua/files/invest_pasport_art_215x275_2.pdf.
4. Офіційний сайт Фонду соціального захисту від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/5456>.
5. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні в 2014 році / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. – К., 2015. – 365 с.
6. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні в 2013 році / Державна служба України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2013/2_6.pdf.
7. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо забезпечення діяльності фондів соціального страхування у період реорганізації» від 3 листопада 2015 р. № 736-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 49–50. – С. 453.
8. Рішення Колегії Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про стан охорони праці та підвищення техніки безпеки у галузі будівництва, житлово-комунального господарства та на підприємствах, установах і організаціях сфери управління Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства за 9 місяців 2011 року» від 25 жовтня 2011 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2011/25.10.2011_6.htm.
9. Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України «Про організацію роботи з питань охорони праці» від 1 грудня 2010 р. № 432 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=06ZD051612&abz=AYQEA>.
10. Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – С. 668.
11. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46–47. – С. 403.
12. Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0066-12/paran13#n13>.